

**SZÉKELY SÁNDOR:
LINZBAUER XAVÉR FERENC (1807–1888)¹**

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai, Gazda István
vezetésével, közreműködött: Szállási Árpád**

Másfél évszázad távlatából hajtjuk meg az elismerés zászlaját Linzbauer előtt, aki elévületlen nagy szolgálatot tett a magyar tudománynak azzal, hogy a magyar egészségügy fennmaradt emlékeit bámulatos szorgalommal összegyűjtötte. Egészségügyünk múltjának valóságos diplomatóriuma a 'Codex sanitario-medicinalis Hungariae' (I–VII. Budae, 1852–1861) című munkája, amely a magyar egészségügyre vonatkozó királyi, helytartósági rendeletek – köztük a pesti egyetemre vonatkozó okiratokat – tartalmazza I. István korától 1848-ig. A munkának rendkívüli jelentősége van, noha alig több, mint okmányok és történeti könyvek, hivatalos adatok száraz időrendi felsorolása, mert még vázlatos képet sem ad az egyes korszakok egészségügyi törekvéseiről. Különösen csekély történelmi értékű a középkori része.

Linzbauer Xaver Ferenc (1807–1888) egy, a 18. század második felében hazánkba költözött bajor család leszármazottja. 1832-ben a pesti egyetemen orvosdoktor, majd 1837–1848-ig a Jászkun kerület főorvosa. A szabadságharc alatt Bécsben teljesített szolgálatot. Császárhű magatartása jutalmául 1851-ben a pesti egyetem rk. tanárává nevezték ki, de egyidejűleg szolgálatátelre a bécsi cs. kir. belügyminisztérium egészségügyi osztályába osztották be s itt teljesített szolgálatot egészen 1860-ig. A tanszéket az őt ideiglenesen helyettesítő Margó Tivadartól 1861-ben vette át, amikor is a sebészeti propedeutikát tanította, mint rendes tanár; 1863–1866-ig még a botanika helyettes tanáraként és az egyetemi fűvészkert ideiglenes igazgatójaként is működött. Tanári működését noha rendkívül szorgalmával itt is kitűnt, nem találták megfelelőnek és „a tudomány érdekében” 1871-ben kényszernyugdíjazták.

Már 1837-ben hozzáfogott és 24 éven át hallatlan szorgalommal gyűjtötte össze előbb említett négy művét, 850 év összes írott egészségügyi rendeleteit és emlékeit. A MTA főtitkárához, Toldy Ferenchez, 1852–1856 között intézett hat levélben² ismertette munkatervét és kérte Toldy támogatását, amit meg is kapott.

Linzbauer munkájának összeállításában főleg a következő forrásanyagokból és történelmi kútfőgyűjteményekből merített:

1. Turóczi János: *Chronica Hungarorum*, amely a magyarok történetét beszéli el a legrégibb időktől a szerző saját koráig 1470-ig,
2. Fejér György: *Codex diplomaticus Hungariae* (Budae 1829–1844),
3. Pettheő Gergely (1565–1629) országos kapitány: *Rövid Magyar Krónika* sokrendbeli fő történelmi könyvekből nagy szorgalmatossággal egybeszedve... (Bécs, 1660), mely 1626-ig tárgyalja a magyar eseményeket,
4. Spangár András (1778–1844) által meg bővített és 1721-ben Nagyszombatban, majd Kassán kiadott Pettheő-féle krónika,

5. Kovachich Márton György (1743–1821) által 1790-ben kiadott: *Nova Hungariae Periodus*, amely Eszterházy József országbíró íródeákja, Kolinovics Gábor által vezetett napló kézírata alapján készült,

6. Schwandtner János (1716–1791) *Scriptores rerum Hungaricarum veteres ac genuini...* (Tyrnaviae, 1765) stb.

Azonkívül Budai jogkönyv, *Libri patentium* stb.

A munka első kötete³ I. István korától 1723-ig, a helytartótanács felállításáig pontosan betartott időrendi sorrendben ismerteti a közegészségügyi eseményekre vagy egyes rendkívüli természeti jelenségekre (árvíz, földrengés, aszály, sáskajárás, nap- és holdfogyatkozás, farkasok elszaporodása stb.) vonatkozó történelmi feljegyzéseket. A rossz termések éveit is gondosan feljegyezi. Ezt a kötetet a szerző négy ciklusra osztja fel:

- a) 1000–1242-ig,
- b) 1242–1514-ig,
- c) 1514–1626-ig,
- d) 1626–1722-ig.

Az első magyar egészségügyi, illetve szociális intézmény az I. István által Esztergomban 1000-ban felállított Szt. Lázár szegényház volt. Ugyanő 1007-ben magyar zarándokok számára Rómában, Jeruzsálemben és Konstantinápolyban menházakat létesített. Olvasunk az 1010. és 1015. évi nagy pestis- és a I. László alatt 1083-ban pusztított dizentériajárványról és a minduntalan ismétlődő pestisjárványok okozta közegészségügyi állapotokról, 1375-ben vitustáncjárvány dühögött egész Európában. Megkapjuk a morbus gallicus első leírását. Pontos fiziográfiát ad a tatárokról. Közli IV. Bélának az élelmiszerek egészségügyi ellenőrzéséről szóló első rendeleteit. Megemlékezik a Mátyás király által 1490-ben alapított esztergomi főiskoláról amely „orvosi osztállyal is bírt”. 1600-ból kapjuk a morbus hungaricus leírását. Közli a pestis ellen számos ordo infectionis teljes szövegét. Az első kötet függelékében a helytartótanács fontosabb közegészségügyi rendeletét közli 1724–1790-ig német nyelven. Ugyancsak közli az első kötet a magyarországi boszorkányperek oklevéltárát.⁴

Linzbauer gondosan összegyűjtötte és a munka első kötetében hitelesnek minősített forrásokra hivatkozva közzéadta Árpád-házi és nemzeti királyaink halálának okait. Adatai a következők:

Imre herceg: repente morbo correptus Emericus diem suum obiit (1031);

I. István (1001–1038): in pedibus stare nequibat. Morbus, quo Sanctus rex decessit: arthritis seu podagra;

I. Endre (1046–1063): Dömösön a királyi üdülő összedől, a romok halálosan megsebesítették;

I. László (1077–1095): pestisben?;

Kálmán (1095–1116): ...moritur foeda morte;

II. István (1116–1131) ...végre meghala vérhasba;

II. (Vak) Béla (1131–1141) ...végre meghala vízbetegségbe;

IV. István (1163): mente lebefactus ultricibus furiis exagitatus interiit;

III. László (1204–1205) ...in area belli mortaliter fuerit vulneratus;

IV. Béla (1235–1270) ...senio confectus;

II. (kis) Károly (1382) in capite lethali vulnere affectus et venenatus;

Zsigmond (1387–1437) ...senectutis incommodis excessit;

Albert (1437–1439) „a táborban a dinnye ételtől vérhasba essék és meghala”;

I. Ulászló (1440–1444): mortem eius alii morbo, alii veneno imputavere (foemina quaedam in balneo pomum in veneno tinctum dedit);

Mátyás (1458–1490) podagra vexatus apoplexia occubuit;

II. Ulászló (1490–1516) ...ex arthritide decessit;

II. Lajos (1516–1526): aqua mersus exspiravit;

Zápolya János (1526–1541): febre vxatus, tandem paralisi et apoplexia ictus mortuus est.

A második kötet Magyarország egészségügyének történetét tárgyalja 1724–1780-ig. Az anyagot ismét négy ciklusra osztja fel:

- a) 1724–1738,

- b) 1738–1742,
- c) 1742–1776,
- d) 1776–1780.

A 270–277. oldalon olvasható annak az emlékiratnak (Tervezet) szövege, amelyet – Perliczi János Dávid nyújtott be Mária Teréziához, egy Magyarországon felállítandó orvosi főiskola érdekében. Közli Mária Terézia 1769. évi rendeletét a nagyszombati egyetem orvosi fakultásának felállításáról, valamint az 1770-ben kiadott első magyar egészségügyi rendszabály a „Generale Normativum in Re Sanitatis” teljes szövegét, a nagyszombati egyetem orvosi fakultásának 1771. évi rendeletét, amely szerint az orvosdoktori fokozattal kapcsolatos problémák elintézésénél a bécsi egyetemi normát kell szem előtt tartani. Közli a nagyszombati egyetem Budára helyezéséről szóló 1777. évi rendelet szövegét és ismerteti a budai tudományegyetem székházának 1780-ban történt felavatását.

A harmadik kötet első része⁵ az 1781–1800-ig terjedő anyagot tartalmazza. A kötet elején Linzbauer felosztja hátralevő korszakot az öt országos főorvos (protomedicus) hivatali ideje szerint öt ciklusra:

- a) 1781–1799 (protomedicus: Gabriel Veza);
- b) 1799–1806 (pr. Franciscus Schraud);
- c) 1806–1828 (pr. Andreas Pfisterer);
- d) 1824–1840 (pr. Michael Lenhossék);
- e) 1840–1848 (pr. Ignatius Stáhly).

A protomedikus hatáskörét egy 1787. évi rendelet szabályozza. Az egyetem orvosi fakultását 1783-ban Budáról Pestre helyezik át. A kötet közli még Chenot Ádám (1721–1789) 1785. évi német nyelvű pestis-ellenes óvintézkedéseit⁶ és az 1790–91. évi országgyűlés regnicolaris bizottságának javaslatát a közegészségügyi rendelkezéséről.⁷

A harmadik kötet második része az 1801–1820. évi események krónikája. Ebben a kötetben számos lues elleni intézkedést közöl. Egy 1807-ben kelt rendelet eltiltja a Páduában végzett orvosokat a praxistól az osztrák örökös tartományokban. Említés történik a Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály által kiadott ‘Magyar füvészkönyv’-ről.

A harmadik kötet harmadik része az 1821–1831. évek, a harmadik kötet negyedik része pedig az 1831–1835. évek egészségügyi eseményeit tartalmazza. E kötet függelékében kapjuk a Ratio educationis (1777) szövegét az orvosi fakultás oktatási és vizsgarendjével,⁸ valamint a pesti egyetemen tanított orvostanárok részletes névjegyzékét.⁹

A harmadik kötet ötödik része az 1835–1848-ig terjedő korszak egészségügyi iratanyagát szolgáltatja, köztük a kolera, a bujasenyv elleni küzdelem hatósági iratait és a honvédelmi bizottmány néhány egészségügyi rendeletét.

Nagy figyelmet keltett Linzbauernek a német orvosok és természetvizsgálók 1856. évi vándorgyűlésen az orvostörténeti kutatás szervezéséről tartott előadása,¹⁰ valamint a magyar korona országainak egészségügyi történetével foglalkozó ‘Das internationale Sanitätswesen der ungarischen Kronländer’ (Buda, 1868) című munkája is. Ma is forrásértékű 1837-ben megjelent ‘Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreiche Ungarn’ című műve, amelyben a budai gyógyfürdőket ismerteti.¹¹

¹ Forrás: Székely Sándor: 150 esztendővel ezelőtt született Linzbauer Xaver Ferenc, a magyar orvostörténeti kutatás pionírja. = Orvosi Hetilap, 1958. pp. 306–307.

² MTA kéziratárában M. Irod. Lev. 4-r. 80. sz.

³ Linzbauer, Franc. Xav.: Codex sanitario-medicinalis Hungariæ ab incunabulis Regni usqua ad nostra tempora, studio et opera ... congestus.

Tom. I. Budæ, 1852–1856. 34, 898 p.

Tom. II. Budæ, 1852. 13, 822 p.

Tom. III. Sect. I. Budæ, 1853. 10, 932 p.

Tom. III. Sect. II. Budæ, 1855. 4, 953 p.

Tom. III. Sect. III. Budæ, 1860. 4, 918 p.

Tom. III. Sect. IV. Budæ, 1861. 4, 994 p.

Tom. III. Sect. V. Budæ, 1861. 8, 166, 949 p.

A műről kortársi ismertetés jelent meg Kátai tollából. V. ö.: Kátai Gábor: Dr. Linzbauer pesti egyetemi tanár által szerkesztett 'Codex sanitario-medicinalis Hungariæ' ismertetése. = Orvosi Hetilap, 1860. 48. sz.

⁴ Tomus I. pp. 786–796.

⁵ Tomus III. Sect. I. p. 932.

⁶ Uo. pp. 151–179.

⁷ Uo. pp. 612–639.

⁸ Tomus III. Sect. III. pp. 729–734, 752–753, 908–909.

⁹ Uo. p. 786.

¹⁰ Linzbauer, Franc. Xav.: Allseitige Vereinigung zur Anbahnung einer pragmatischen Geschichte der Staatsarzney. Amtlicher Bericht über die 32. Versammlung Deutscher Naturforscher und Aerzte zu Wien 1856. Wien, 1858.

¹¹ Linzbauer, Franc. Xav.: Die warmen Heilquellen der Hauptstadt Ofen im Königreich Ungarn. Geschichtlich und naturhistorisch beschrieben, nebst Angabe ihrer Einrichtung, Anwendungsweise und Heilkraft. Mit 4 Abbildungen. Pesth, 1837. VI, 238 p.